

Kyrylo Viktorov, Yana Bazhan, Olena Kovtun*Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

Evolution of the Concept and Components of Humanitarian Diplomacy

The article examines the historical backgrounds and evolution of the humanitarian diplomacy (since II part of XIX century till the first decades of XXI century). The tendencies of adaptation of the concept depend on global shocks and changes of the system of international relations. There is analyzed the role of humanitarian diplomacy in the framework of cooperation on bilateral and multilateral levels and illustrated its role as a practical tool to improve relations on the international arena. The authors underline difference between the humanitarian diplomacy, humanitarian interventions inter alia, and the usage of this concept for the political ambitions and motives of some states. Humanitarian diplomacy consist from the different practices: financial assistance; short-term missions; technical, social, political, scientific, cultural; other forms of support for the society and governments of fragile due to catastrophes and crises states; permanent exchange of ideas and views on further development of. humanity. It is concluded that its role should grow in time and space: for political reasons (improving the image in the international arena, strengthening the influence and establishing friendly relations with other countries, organizations and peoples); based on universal values (overcoming the consequences of natural disasters, crises, armed conflicts, famine, etc.); for the sake of preserving human civilization in the face of global challenges that cannot be overcome without a coordinated effort in humanitarian diplomacy and the exchange of resources between communities, countries and regions. The significant role of the concept in modern international relations has been established, considering the differences from humanitarian aid, humanitarian intervention, humanitarian activity. The concepts of "mask diplomacy", scientific diplomacy and "health diplomacy" were introduced as related phenomena to humanitarian diplomacy.

Keywords: *Humanitarian Diplomacy, International Relations, Red Cross, Natural Disasters, Humanitarian Aid, Humanitarian Intervention, UN, WHO, "Mask Diplomacy", Scientific Diplomacy, "Health Diplomacy", Pandemic, COVID-19*

Кирило Вікторів, Яна Бажан, Олена Ковтун*Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

Еволюція концепції та складові гуманітарної дипломатії

У статті розглядаються історичні передумови появи та еволюції гуманітарної дипломатії (від II пол. XIX ст. до перших декад XXI ст.), прослідковано тенденції адаптації поняття до системи міжнародних відносин, проаналізована роль гуманітарної дипломатії в рамках взаємодії у двосторонній та багатосторонній дипломатії, та на конкретних прикладах проілюстровано її значення інструменту покращення відносин. Стаття наголошує на відмінності між сутністю гуманітарної дипломатії, зокрема, ідеї гуманітарних інтервенцій та політичними мотивами використання останніх з боку окремих держав. Визначено такі складові гуманітарної дипломатії: фінансова допомога; короткострокові місії; технічна, соціальна, політична, наукова, культурна; допомога у розбудові суспільних та державних структур вразливих країн; перманентний обмін ідеями та поглядами щодо подальшого розвитку людства. Автори дійшли висновку, що її роль має зростати у часі та просторі: з політичних міркувань (покращення іміджу на міжнародній арені, посилення впливу та налагодження дружніх відносин із іншими країнами, організаціями та народами); виходячи із загальнолюдських цінностей (подолання наслідків стихійних лих, криз, збройних конфліктів, голоду тощо); з міркувань збереження людської цивілізації перед глобальними викликами, що неможливо подолати без координованих зусиль у гуманітарній дипломатії та обміну ресурсами між громадами, країнами та регіонами. Встановлено значимість ролі поняття у сучасних міжнародних відносинах, враховуючи відмінності від гуманітарної допомоги, гуманітарної інтервенції, гуманітарної діяльності. Введено поняття «дипломатія масок», «наукова дипломатія» та «дипломатія здоров'я», як явищ споріднених із гуманітарною дипломатією.

Ключові слова: *гуманітарна дипломатія, Червоний хрест, стихійні лиха, гуманітарна допомога, гуманітарна інтервенція, ООН, ВООЗ, «дипломатія масок», наукова дипломатія, «дипломатія здоров'я», пандемія, COVID-19*

Вступ.

Аби зрозуміти природу і функціональні властивості будь-якого явища, варто звернутись до умов, причин та особливостей його походження. На початку XX ст. в глосарії міжнародної політики з'явилося поняття «гуманітарна дипломатія»¹, яке тісно пов'язано із заснуванням Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) (Zülfiye, 2018). Впродовж всього XX століття наповнення терміну значною мірою змінювалось і наповнювалось новими складовими, часто-густо віддзеркалюючи підходи до такої діяльності як інструменту зовнішньої політики кожної окремої держави. Початок XXI ст. призвів до виокремлення нових напрямків міжнародної взаємодії, які також можуть сприйматись як елементи гуманітарної дипломатії, але і можуть мати самостійну перспективу.

Мета даної роботи полягає у висвітленні історичних передумов та розвитку концепту «гуманітарна дипломатія» як одного з основних напрямів міжнародного співробітництва на сучасному етапі. Предметом дослідження є історичні умови, еволюція та сучасне тлумачення терміну гуманітарна дипломатія, а об'єктом міжнародна діяльність щодо реалізації основоположних прав людини, зокрема права на життя.

Джерельна база охоплює різноманітні роботи як наукового, так і мемуарного, а також інформаційного характеру. Зокрема, дослідження присвячені окремим інструментам гуманітарної діяльності КНР, США та СРСР, інформація щодо реагування на виклики та загрози життю та безпеці людей внаслідок гуманітарних катастроф, пандемій, техногенних лих, а також запровадження інноваційних підходів у розвиток міжнародної гуманітарної дипломатії.

Методологічну основу становить поєднання методів історично-описового та кейс-стаді, із елементами компаративного аналізу.

Результати дослідження.

Ідея створення організацій, які б допомагали пораненим військовим під час

війни, по праву належить швейцарському підприємцю і громадському діячу Жану Дюнану, який у 1859 р. опинився в Ломбардії, де біля м. Сольферіно точилась битва між австрійцями, італійцями та французами. Діставшись до Кастільоне, швейцарець був приголомшений побаченим: у поселенні панувало сум'яття, місто було заповнене солдатами, скаліченими в страшний битві. Дев'ять тисяч людей покотом лежали на вулицях, площах, в церквах (Дюнан, 2009, с. 10).

В нього не було жодних практичних медичних знань, тому він інтуїтивно намагався промити рани, накласти пов'язки й зручніше влаштувати поранених. На вустах усіх солдатів, від яких він не відходив ні на крок, ні вдень, ні вночі, лунали одні й ті ж гіркі слова: «Що ж це відбувається, пане? Ми чесно боролися, а тепер... Тепер нас кинули напризволяще». Після повернення додому та рефлексії пережитих почуттів він написав книгу «Спогад про битву при Сольферіно» (Дюнан, 2009, с. 12), в якій виклав детальний опис тієї сторони війни, яку зазвичай намагаються замовчувати.

У своїй роботі він звернувся до світової громадськості із закликом до людей всіх країн, незалежно від їхньої статі, релігії, віку і роду діяльності із конкретними пропозиціями. Визначною стала ідея створення недержавної організації для допомоги постраждалим від військових дій. Вона підкріплювалась наголосом на необхідності укладання міжнародних договорів і обов'язкових правил, аби захистити життя кожного пораненого. Для того, щоб підкреслити доцільність впровадження гуманітарних механізмів, А. Дюнан висловив такі риторичні питання: «Яка держава не захоче захищати людей, що намагаються зберегти життя його підданих?» і «Який правитель відмовить у своїй підтримці таким організаціям?» (Дюнан, 2009, с. 12).

Швейцарець закликав уряди держав скористатися порівняно мирним і спокійним часом для того, щоб обговорити питання «першочергового значення з точки зору людяності й християнства». Такий сміливий

¹ Автори тлумачать поняття «дипломатія» як здійснення міжнародних відносин державними та недержавними акторами, індивідами, з метою досягнення певних цілей мирним шляхом на основі переговорних практик.

маніфест призвів до створення «Комітету п'яти» в лютому 1863 р., що почав втілювати ідеї Дюнан. Згодом ці п'ятеро женевських громадян склали план дій, головним завданням якого було скликання міжнародної конференції в Женеві (Дюнан, 2009).

Міжнародна конференція в Женеві урочисто відкрилась 26 жовтня 1863 р. і повністю виправдала сподівання організаторів. У засіданнях взяли участь 18 представників 14-ти урядів, що було неймовірним успіхом. Надихнувшись ентузіазмом організаторів, 29 жовтня 1963 р., учасники Конференції ухвалили резолюцію, яка стала днем народження Червоного Хреста (Дюнан, 2009, с. 18).

З часу, діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста набула всеохоплюючого значення. Його основна роль полягала у координації суспільних зусиль, однак, поступово він почав здійснювати польові операції, виконувати роль нейтрального посередника між воюючими сторонами.

Саме діяльність МКЧХ заклала фундамент поняття та концепції «гуманітарної дипломатії», вбачаючи її інструментом переконання лідерів думок й осіб, які приймають рішення, діяти в інтересах людей з повною повагою до основних гуманітарних принципів (Zülfiye, 2018).

Перша світова війна була тим етапом, який сприяв розширенню кола питань міжнародної взаємодії у гуманітарній сфері. Варто згадати, що ще на межі XIX-XX ст. в результаті скликання конференцій з питань війни і миру було ухвалено т.зв. Гаазькі конвенції (1907.1911 рр.), які попри всю парадоксальність ситуації (предметом їхнього регулювання є правила ведення війни на морі і на суходолі, а також питання захисту цивільного населення) містять якраз норми, які можна вважати такими, що покликані захистити права людей, які мають різний статус під час воєн та збройних конфліктів. Результати ж війни були жахливими і окреслили ще кілька магістральних напрямів, які потребували регулювання та координації міжнародної діяльності. Зокрема, це питання статусу і забезпечення прав військовополонених, комбатантів та некомбатантів; питання біженців, переміщених та інтернованих осіб; заборона окремих видів зброї тощо.

Активним вектором розвитку гуманітарної дипломатії до середини 1930-х рр. був захист людей, що постраждали від військових дій, масштаби якої, втім, поступово були згорнуті. Основним фактором цього виявилась Велика депресія (1929 – 1933 рр.), яка призвела до скорочення як ресурсів, що виділялися на гуманітарну діяльність, так і політичної волі, необхідної для здійснення ефективної гуманітарної політики за кордоном (Громогласова, 2018, с. 24).

У США і Європі економічний спад спричинив всеосяжну бідність. Не менш важливим негативним фактором став розвиток ідей фашизму, нацизму та комунізму, формування авторитарних урядів та автаркичних режимів, який посилив національну й ідеологічну ворожнечу по всій Європі і за її межами. Ліга Націй виявилась нездатною впоратися з агресією держав Осі. За допомогою санкцій вона так і не досягла успіху в припиненні масового порушення прав людини в Німеччині, яка залишила організацію в 1933 році (Громогласова, 2018, с. 24).

Друга половина 1930-х рр. характеризувалася розростанням гуманітарної кризи в Європі, епіцентром якого була нацистська Німеччина, а також експлуатацією гуманітарного дискурсу з метою агресивної територіальної експансії (так зване, розширення «життєвого простору»). Таким чином, А. Гітлер обґрунтовував анексію області Судет гуманітарними мотивами, а саме необхідністю захистити права судетських німців (Громогласова, 2018, с. 24). Нагадаємо, що в цей же час мали місце агресія Італії в Абіссинії (Ефіопія), війна в Іспанії, а також радянсько-фінська війна. Поступово криза переросла у Другу світову війну.

Перебіг, результати та наслідки Другої світової війни вчергове засвідчили потребу у розвитку гуманітарного співробітництва, а також сприяли створенню і діяльності Організації об'єднаних націй та її спеціалізованих установ, яка тривалий час була і залишається основним координуючим та регулюючим інструментом гуманітарної дипломатії.

Попри хаос і спустошення, посіяні Другою світовою війною, поняття закладене

Червоним Хрестом продовжувало існувати. Період Холодної війни (1946-1991рр.) став новим етапом у розвитку гуманітарної дипломатії. Так вона почала набувати нових форм, та охоплювати інші гуманітарні аспекти. Наприклад, могутні держави того часу почали використовувати цей термін в інтерпретації гуманітарної інтервенції, тобто, здійснення впливу на інші країни під гаслами допомоги.

Саме поняття «гуманітарні інтервенції», по-суті, з'явилося як наслідок масштабної деколонізації після Другої світової війни, що призвело до хронічних спалахів насильства у всіх частинах земної кулі. Ідею використання миротворчих контингентів для запобігання хвилям насильства в державах, що утворились внаслідок процесу деколонізації і перебували на етапі державного становлення, що доволі часто супроводжувалось масовими акціями кровопролиття, висунув у 1950-ті роки Генеральний секретар ООН – Даг Хаммаршельд (Скидельски, 2011).

Виконання гуманітарних інтервенцій, за задумом, покладалось на багатонаціональний контингент, що складався з груп спостерігачів, а в разі необхідності з легкоозброєних військових підрозділів, відомих як «блакитні шоломи», і які мали за завдання – розвести конфліктуючі сторони, однак не втручатись в конфлікт. Варто зазначити, що «блакитні шоломи» могли використовуватись тільки за згодою органів влади країни або території, на якій відбувається збройний конфлікт. Так до прикладу, з 1956 по 1967 рр. Надзвичайні збройні сили (НЗС) ООН патрулювали єгипетську сторону лінії перемир'я між єгиптянами і ізраїльтянами, поки Гамаль Абдель Насер не видав розпорядження про виведення міжнародного контингенту (Скидельски, 2011). Іншим варіантом втілення ідеї було надання допомоги владним структурам в процесі розбудови структури управління, зруйнованої, зокрема, через стихійні лиха та надзвичайні ситуації. Це призвело до спокуси використовувати ці операції з політичною метою.

Не зважаючи на миролюбний характер запропонованої Хаммаршельдом ідеї «гуманітарної інтервенції», вона почала сприйматись негативно, як привід для втручання у внутрішні справи, що вплинуло і на гуманітарну дипломатію в цілому. Тепер

ці взаємопов'язані поняття розумілись лише як використання військової сили задля придушення певного, часто політичного, конфлікту, а не для допомоги людям, які цього потребують.

Спроба «очищення» ідеї гуманітарних інтервенцій відбулась у вересні 2000 р., коли прем'єр-міністр Канади Жан Кретьєн заявив, що буде створена незалежна міжнародна комісія з питань втручання й державного суверенітету для початку дискусії щодо моральних, правових, операційних та політичних питань і для участі в розробці нової структури легітимізації «гуманітарної інтервенції» (Цехалова, 2018). Через рік після створення, Комісія видала звіт, який зазначає, що загалом в історії було проведено 10 інтервенцій, ініційованих з гуманітарних причин, а саме: інтервенція Бельгії в Демократичну Республіку Конго (1960 р.); інтервенція Бельгії та США в Демократичну Республіку Конго (1964 р.); інтервенція США в Домініканську Республіку (1965 р.); інтервенція Індії в Східний Пакистан (1971 р.); інтервенція Франції і Бельгії в Демократичну Республіку Конго (на момент 1978 р. - Заїр) (1978 р.); інтервенція В'єтнаму в Камбоджу (1978 р.); інтервенції Танзанії в Уганду (1979 р.); інтервенція Франції в ЦАР (ЦАР) (1979 р.); інтервенція США в Гренаду (1983 р.), і Панаму (1989 р.) (Тимшин, 2016, с. 11).

Яскравим прикладом іншої модифікації застосування концепту гуманітарної дипломатії є прагнення СРСР утвердити власну гегемонію на міжнародній арені. Так, радянська допомога відрізнялася ідеологічною спрямованістю й намаганням затвердити свої позиції на міжнародній арені через фінансування соціалістичних рухів. Згідно з радянськими офіційними даними (Корепанов, & Комагаєва, 2012, с. 73), презентованими на VII сесії ЮНКТАД представником СРСР в 1987 р, обсяг економічної допомоги країнам, що розвиваються склав:

- 1976-1980 рр. - 30 млрд руб.;
- 1981-1985 рр. - 48 млрд руб.;
- 1981-1986 рр. обсяг радянської

фінансової допомоги найменш розвиненим країнам склав 6 млрд руб.

Така фінансова допомога характеризувалась високою географічною

концентрацією і була сфокусована на трьох групах країн-реципієнтів (Корепанов, & Комагаєва, 2012, с. 73):

- країни-члени Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ): Куба, Монголія, В'єтнам і країна-спостерігач – КНДР. На цю групу держав припадало більше ніж 75% всієї допомоги;

- країни соціалістичного напрямку: Афганістан, Лаос, Народна Демократична Республіка Ємен, Ангола, Ефіопія, Нікарагуа, Мозамбік та Сомалі (до 1976 р.), а також арабські країни (Сирія, Ірак, Єгипет та ін.);

- країни, що розвиваються, які водночас мали стратегічне значення в протистоянні Сходу та Заходу: Індія, Пакистан, Іран та Туреччина.

У довоєнний період, радянська Росія і згодом СРСР також використовували гуманітарні питання як привід для дій на зовнішньополітичній арені. Після приходу до влади більшовики почали розвивати соціально-політичне явище «експорту революції», яке з'явилося і поширилося у Франції після революції 5 травня 1789 р. Більшовики, зможли згадати та переосмислити згаданий феномен, та поспішили включити його до своєї комуністичної ідеології (Єфіменко, 2005). Так перемога пролетаріату на теренах Росії, була лише першим кроком в планах більшовиків, наступним мало б стати розповсюдження (експорт) революції по всьому світу. Першими країнами, які підпали під дію механізму «експорту революції» були Фінляндія, Польща, Естонія, Латвія, Литва, Болгарія, Румунія, Німеччина, Угорщина, Чехословаччина, тобто ті країни, які вважались «слабкою ланкою капіталізму» (Єфіменко, 2005).

Одним з найбільш яскравих прикладів успіху експорту революції СРСР став Китай. Зазначимо, що «експорт революції» передбачав не лише допомогу у встановленні комуністичної системи у певній країні, а й допомогу в її укоріненні та розвитку. Тому, після проголошення Мао Цзедуном 1 жовтня 1949 р. створення Китайської Народної Республіки (Лук'янюк, 2014), КНР почала отримувати

величезну допомогу від СРСР, починаючи від військової і закінчуючи науковою та технічною. Прикладом є промислова система КНР, яка за дві п'ятирічки змогла підвищити свій технологічний потенціал. Відправлене з СРСР промислове обладнання стало забезпечуватись інструкціями та документацією, до КНР почали приїжджати інженери-техніки та інші фахівці, які отримали освіту в СРСР. Завдяки допомозі СРСР, Китай зміг відновити та ввести в роботу не один десяток підприємств, що дало змогу виробляти обладнання та товари, які не відставали від тогочасних світових досягнень (Пу Цзян, 2018, с.45).

А 12 жовтня 1954 р., після підписання Угоди про науково-технічне співробітництво СРСР і КНР, в якому обидві сторони домовилися передавати один одному технічну документацію, обмінюватися відповідною інформацією, а також відрядити фахівців для надання технічної допомоги і ознайомлення з досягненнями обох країн в науково-технічній галузі, було створено і Управління у справах науково-технічного співробітництва. Управління у справах науково-технічного співробітництва (УНТС) вирішувало такі питання як: загальне керівництво і координація науково-технічних зв'язків, розробка заходів, підготовка протоколів комісії, обмін документацією, відрядження радянських фахівців і вчених, прийом іноземних фахівців, введення розрахунків з іноземними країнами і т.д. (Пу Цзян, 2018, с.47).

Таким чином, концепція гуманітарної дипломатії еволюціонувала разом із міжнародною системою. З'явилися нові інтерпретації явища, закладеного Жаном Анрі Дюнаном, зокрема такі як фінансова, соціальна, технічна, політична допомога та гуманітарна інтервенція, що застосовувались під маскою гуманітарної дипломатії.

Разом із завершенням епохи двополярності та початком доби глобалізації², світ продовжив стикатись з гуманітарними проблемами, які були викликані не військовими діями, або нестачею фінансового капіталу, а невідворотними природними катастрофами різної генези.

² Під поняттям «Глобалізація» автори розуміють надане в 1985 р. Р. Робертсоном визначення. Глобалізація - соціальний процес, унаслідок якого зникають географічні кордони соціальних та культурних систем (Коппель, 2004).

Доречним прикладом такої катастрофи є один з найстрашніших землетрусів ХХІ ст. – землетрус в Індійському океані (2004 р.) (CNN, 2007). Землетрус мав магнітуду 9.1 балів за шкалою Ріхтера (Duputel, Rivera, Kanamori & Hayes, 2012), тим самим, спричинивши потужне цунамі, яке накрило береги Індонезії, Малайзії, М'янми, Таїланду, Бангладеш, Шрі-Ланки, Індії, і, навіть, береги Сомалі, що знаходились за тисячі кілометрів від епіцентру. Згадана подія призвела до загибелі, за різними даними, до понад 200 тис. осіб (Цей день в історії, 2004) і змусила світове товариство відреагувати у вигляді гуманітарної допомоги.

Наступного року після трагедії, а саме 6 січня, в столиці Індонезії – Джакарті – відкрилась надзвичайна міжнародна конференція з ліквідації наслідків цунамі. Окрім глав держав і урядів 10 країн-членів АСЕАН, на надзвичайному форумі були присутні високопоставлені представники міжнародних організацій та інших акторів міжнародних відносин, включаючи Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, глав Європейської комісії та Світового банку, прем'єр-міністрів Австралії, Китаю, Нової Зеландії, Південної Кореї і Японії, керівників зовнішньополітичних відомств Великобританії, Індії, Канади, США та Шрі-Ланки, виконавчого директора ЮНІСЕФ (China Daily, 2005).

У процесі дискусії стало зрозуміло, що самі по собі гроші не є вирішенням всіх проблем, адже люди потребують води, їжі, ліків, житла. Перед учасниками конференції постали нові виклики: як швидко доставити необхідні вантажі в регіони, де все, включно з інфраструктурою для транспортування, зруйновано стихією. Тобто, високопосадовці дійшли висновку, що гуманітарна дипломатія охоплює більше сфер і питань, аніж передбачалось від початку.

Унікальність цього прикладу також полягає в тому, що за допомогою гуманітарної дипломатії були покращені відносини між різними країнами. Згідно зі звітами «U.S. Politics & Policy» («Стратегії та політика США») американського дослідницького центру Pew Research Center (Дослідницький Центр П'ю), на початку 2000-х в Індонезії превалювали антиамериканські настрої. За даними досліджень, 74% респондентів

були схвильовані потенційною військовою загрозою з боку США (Pew Research Center, 2003, 2005). В згаданій вище історії склалась особлива ситуація, через те, що в рятувальних роботах, особливо в найбільш постраждалих районах, брали участь американські громадяни – як військовослужбовці, так і співробітники гуманітарних місій.

Втім, перед обличчям стихійного лиха, індонезійці з вдячністю приймали допомогу від «евентуального супротивника». Держсекретар США Колін Пауелл (2001-2005 рр.), виступаючи в Джакарті на надзвичайній міжнародній конференції з ліквідації наслідків цунамі, зазначив, що Сполучені Штати вкладали свою фінансову та військову допомогу: «Не для того, щоб завоювати прихильність в ісламському світі, а тому що це те, що звикли робити американці (допомагати)». За його словами, допомога знедоленим від цунамі дала змогу мусульманам побачити «американські цінності в дії» (CNN, 2005).

Таким чином, на прикладі Сполучених Штатів, для багатьох держав світу гуманітарна дипломатія перетворилась на інструмент покращення дво- та багатосторонніх відносин, шляхом надання фінансової, військової та натуральної допомоги.

Оскільки однією з пріоритетних сфер, якою опікується гуманітарна дипломатія є збереження життя та здоров'я людини, автори вважають доречним наведення прикладів загроз невійськового чи техногенного характеру, а ті, джерела яких можна розглянути лише під мікроскопом: пандемій та спалахів хвороб. Звертаючись до медичної енциклопедії, можемо побачити таке визначення: «пандемія – це найвищий ступінь поширення інфекційного захворювання, який охоплює більшість населення певної країни, поширюється на території кількох країн або континентів» (Червяк, 2012). «Спалах хвороби згідно визначення ВООЗ – це виникнення випадків захворювання в кількості, що перевищує звичайне для певної громади, географічного району чи пори року». Спалах може виникати в обмеженому географічному районі, а може охоплювати кілька країн. Він може тривати кілька днів або тижнів, а може тривати роками (Who, 2012).

Доцільними, на думку авторів, прикладами є: пандемія вірусу А/Н1N1, хвороби викликані вірусами Ебола та Зік, пандемія вірусу COVID-19 (Who, 2021).

В епоху глобалізації, патогени адаптувалися до нових умов виживання та майже безперешкодно «подорожували» світом. Розвиток медицини теж не стояв на місці і поступово досягнув рівня, який зробив пересування між різними країнами набагато безпечнішим. Цьому сприяли, як еволюція лікарських засобів та технологій, так і діяльність програм та структур ООН, інших міжнародних організацій, які допомогли краще об'єднати зусилля. Наприклад, сьогодні, для відвідування Африки, мандрівникам пропонується вакцинація від жовтої лихоманки, дифтерії, менінгіту (Passporthealth, 2021). Це ефективно допомагає стримувати поширювання небезпечних збудників. Водночас й відкриває можливості розвитку туризму для таких країн і, як результат, сприяє економічному зростанню. Проте, не всі потенційні епідемії можна легко передбачити та завчасно зупинити їхнє розповсюдження. Адже так, як розвивається людина та суспільство – так і еволюціонують віруси, бактерії й інші мікроорганізми, підлаштовуючи свої механізми до виживання та розповсюдження в новітньому середовищі.

Тож, у квітні 2009-го р., світ зустрівся зі швидким поширенням хвороби, викликаной вірусом А/Н1N1 (Trifonov, Khiabanian, & Rabadan, 2009) яку ЗМІ охрестили назвою «свинячий грип» (CNNhealth, 2009). До моменту оголошення ВООЗ пандемії в червні 2009-го року в цілому 74 країни повідомили про лабораторно підтверджені випадки зараження (DW, 2009).

Вже 11 червня того ж року генеральний директор ВООЗ, звертаючись до преси, зазначила: «Зараз світ стоїть на початку нової пандемії грипу. Країни повинні підготуватись до появи перших випадків зараження та подальшого поширення хвороби. ВООЗ підтримує тісний діалог з виробниками вакцин проти грипу, найближчим часом з'явиться найбільший можливий запас вакцини проти пандемії» (UN News, 2009).

Пандемія А/Н1N1 призвела до того, що державні актори були змушені посилити комунікацію з ВООЗ, завдяки

створенню в кожній державі національних координаційних центрів – національних бюро, які відповідали б за швидкий збір та розповсюдження нових даних та вказівок (Harvey, & Fineberg, 2014).

Прихована загроза у вигляді мікроорганізмів, які людина не здатна помітити неозброєним оком, може викликати фатальні наслідки для світової охорони здоров'я. Згаданий виклик людству, на думку авторів, і був каталізатором виникнення таких понять як «дипломатія здоров'я» (health diplomacy) і «наукова дипломатія» (science diplomacy, innovative diplomacy).

В особливих умовах, наприклад, пандемії, обмін інформацією є критично важливим для світової системи охорони здоров'я. Перед науковцями виникає потреба швидкого обміну даними з іншими вченими, для того, щоб краще зрозуміти природу проблеми та розробити нові засоби боротьби з нею. Наприклад, державним акторам потрібна інформація для відстеження масштабів спалаху захворювання, координації заходів з охорони здоров'я та забезпечення доступу населення до ліків та вакцин (Elbe, & Buckland-Merrett, 2016).

До останнього часу глобальна система охорони здоров'я виглядала доволі ефективною порівняно з іншими напрямками взаємодії держав на глобальному рівні, однак ця ілюзія зруйнувалась наприкінці 2019 - початку 2020 р., коли світ вперше зіткнувся з вірусом COVID-19.

Як зазначив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш: «Мікроскопічний вірус став зараз для всього світу викликом номер один. Пандемія COVID-19, що сама по собі є повномасштабною кризою, накладається на серйозну геополітичну напруженість й інші глобальні загрози з непередбачуваними, небезпечними наслідками». Крім того, «пандемія стала випробуванням ефективності міжнародного співробітництва – випробуванням, якого ми не витримали. У світовому масштабі вона привела до загибелі майже мільйона осіб, а заразилися вірусом понад 30 мільйонів. Патоген вийшов з-під контролю. Сталося це через те, що країни не були готові проявити співробітництво, єдність і солідарність». Також він підкреслив: «Сьогодні як ніколи потрібні новаторські підходи у сфері

глобального управління і в багатосторонньої дипломатії» (Новости ООН, 2020).

Висновки.

Саме з метою привернення уваги до таких явищ як «гуманітарна дипломатія», «дипломатія здоров'я», «наукова дипломатія», до питання співпраці та допомоги, об'єднання перед лихами, що загрожують людям, і була написана дана стаття. Автори впевнені, що приділяючи більше уваги згаданим поняттям – не тільки академічній, а й політичній – світова спільнота зможе успішно впоратися із наслідками описаних вище явищ і, що найважливіше, розробити ефективні превентивні заходи для запобігання їх виникненню у майбутньому. Перед обличчям глобальних загроз, зусилля однієї або, навіть, групи із декількох країн не будуть успішними проти викликів, що залишать згубні наслідки для всієї планети. І оскільки кризовий менеджмент знаходиться в тіні, у мирні часи – гуманітарна дипломатія може стати інструментом підтримки рівномірного розвитку, подолання цифрового розриву та створення міжнародних стратегій активних дій у необхідних випадках.

Особливої педантичності до досліджуваної сфери вимагає те, що описані поняття живуть в симбіозі зі світовим середовищем. Їхня форма і значення залежать від найменших потрясінь в еволюції людської цивілізації, адже поява чи зміна одного явища неодмінно тягне за

собою модифікацію існуючих феноменів або формування нових. Для прикладу, COVID-19 призвів до зародження «дипломатії масок» (Wong, 2020), яку приписують діяльності КНР з метою підняття свого іміджу, як відповідального світового лідера у сфері охорони здоров'я в умовах планети, охопленої пандемією.

«Гуманітарна дипломатія» як термін не має уніфікованого визначення, тому його використання все ще залишається предметом дискусій. Це унікальне явище пройшло крізь призму історії, з кожним витком спіралі воно набувало альтернативних характеристик, методів, акторів, масштабів. Розвиваючись, воно охоплювало й новітні підсистеми: «дипломатію здоров'я», «наукову дипломатію», «дипломатію масок». Поняття інтерпретувалося могутніми державами, аби виправдати втручання у внутрішні справи слабкіших міжнародних акторів; підлаштовувалося під еру інформатизації, долаючи кордони та фізичні перешкоди задля найшвидшої реакції на потрясіння; відкривало досі не бачені можливості у своїй ефективності. І хоча його намагаються використовувати, як інструмент досягнення власних амбіцій та політичних цілей, попри все це, місія гуманітарної дипломатії залишатиметься незмінною – врятувати життя людини.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

ВОЗ офіційно объявила о пандемии гриппа A(H1N1). DW : website. URL: <https://www.dw.com/ru/voz-ofitsialno-objavila-o-pandemii-grippa-ah1n1/a-4319164>.

Вопросы здравоохранения. Вспышка болезней. Всемирная организация здравоохранения : веб-сайт. URL: <http://www.emro.who.int/health-topics/disease-outbreaks/index.html>.

Глава ООН объяснил, почему пандемия COVID-19 вышла из-под контроля. Новости ООН : веб-сайт. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386602>.

Громогласова Е.С. Гуманитарная дипломатия в современных международных отношениях: опыт системного исследования. Москва: ИМЭМО РАН, 2018. 124 с. URL: https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_11.pdf.

Дюнан А. Вспоминание о битве при Сольферино : пер. с фр. – 3-е изд., без изм. Москва: Международный Комитет Красного Креста, 2009. URL: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/solferino_rus.pdf.

Єфіменко Г.Г. Експорт революції. History.org.ua : веб-сайт. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Eksport_revolyucii.

Землетрус в Індонезії. Цей день в історії : веб-сайт. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/1226M/>.

Инфекционные болезни. Всемирная организация здравоохранения : веб-сайт. URL: <https://www.who.int/health-topics>.

Копель О. А. Глобалізація. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ, Знання України, 2004. 760 с.

Корепанов Д.В., Комагаева Ю.А. Россия как партнер в содействии международному развитию в области здравоохранения. Вестник МГИМО-Университета, 2012. URL: <https://vestnik.mgimo.ru/jour/article/view/1935>.

Лук'янюк В. Китайська Народна Республіка. Цей день в історії : веб-сайт. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/1001N/>.

Скидельски Р. Парадоксы гуманитарной войны. Россия в глобальной политике : веб-сайт. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/paradoksy-gumanitarnoj-voyny/>.

Тимшин А. А. Гуманитарные интервенции: основные этапы, причины проведения и перспективы развития. Humanitarian interventions: milestones, reasons and perspectives. 2016. URL: <https://nauchkor.ru/pubs/gumanitarnye-interventsii-osnovnye-etapy-prichiny-provedeniya-i-perspektivy-razvitiya-587d362f5f1be77c40d588d0>.

Цехалова А.О. «Право на гуманитарную интервенцию» в эру після 9/11 та права національних держав. Міжнародні відносини : веб-сайт. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3598.

Цзян П. Помощь СССР Китаю в области промышленности в 1950-е гг. // Грамота, 2018. № 5. С. 45-49. URL: <https://www.gramota.net/materials/9/2018/5/9.html>.

Червяк П. І. Медична енциклопедія. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2012. 1504 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/2016/10/26/1094/>.

Anti-Americanism: Causes and Characteristics by Andrew Kohut. Pew Research Center U.S. Politics & Policy : website. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2003/12/10/anti-americanism-causes-and-characteristics/>.

China's Mask Diplomacy. The diplomat : website. URL: <https://thedi diplomat.com/2020/03/chinas-mask-diplomacy/>.

Earthquake triggers deadly tsunami. CNN : website. URL: <http://edition.cnn.com/SPECIALS/2004/tsunami.disaster/>.

Elbe S., Buckland-Merrett G. Data, disease and diplomacy: GISAID's innovative contribution to global health // Wiley Online Library : website. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/gch2.1018>.

Global Opinion: The Spread of Anti-Americanism / A review of Pew Global Attitudes Project findings. Pew Research Center U.S. Politics & Policy : website. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2005/01/24/global-opinion-the-spread-of-anti-americanism/>.

Harvey V. Fineberg. Pandemic Preparedness and Response — Lessons from the H1N1 Influenza of 2009. The New England Journal of Medicine. 2014. URL: <https://www.nejm.org/doi/10.1056/NEJMr1208802>.

M 9.1 - 2004 Sumatra - Andaman Islands Earthquake. USGS : website. URL: https://earthquake.usgs.gov/earthquakes/eventpage/official2004122600_5853450_30/executive.

Powell: Disaster could lead to dialogue. CNN : website. URL: <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/01/04/powell.indonesia/>.

Swine flu 'not stoppable,' World Health Organization says. CNNhealth.com : website. URL: <https://edition.cnn.com/2009/HEALTH/06/11/swine.flu.who/>.

Travel Vaccines and Advice for South Africa. PassportHealth : website. URL: <https://www.passporthealthusa.com/destination-advice/south-africa/>.

Vladimir Trifonov, Ph.D., Hossein Khiabani, Ph.D., and Raul Rabadan, Ph.D. Geographic Dependence, Surveillance, and Origins of the 2009 Influenza A (H1N1) Virus. The New England Journal of Medicine. 2009. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmp0904572>.

World facing global A(H1N1) flu pandemic, announces UN health agency. United Nations News : website. URL: <https://news.un.org/en/story/2009/06/303072-world-facing-global-ah1n1-flu-pandemic-announces-un-health-agency>.

World leaders open tsunami aid summit in Jakarta. China Daily : website. URL: https://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-01/06/content_406544.htm.

Zülfiye Z. B. Humanitarian Diplomacy: A Discussion. Insamer : website. URL: https://en.insamer.com/humanitarian-diplomacy-a-discussion_1503.html.

REFERENCES

- Cej denj v istoriji (n.d). Zemletrus v Indoneziji. Retrieved from <https://www.jnsn.com.ua/h/1226M/>. [in Ukrainian].
- Cekhalova, A. O. (2018). «Pravo na ghumanitarnu intervenciju» v eru pislja 9/11 ta prava nacionaljnykh derzhav ["The right of humanitarian intervention" in the after 9/11 era and the rights of national states]. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3598. [in Ukrainian].
- Chervjak, P. I. (2012). Medychna encyklopedija [Medical encyclopedia]. Kyiv: Vyd. centr «Prosvita», 2012. Retrieved from <https://ev.vue.gov.ua/2016/10/26/1094/>. [in Ukrainian].
- China Daily (2005). World leaders open tsunami aid summit in Jakarta. Retrieved from https://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-01/06/content_406544.htm.
- CNN (2005). Powell: Disaster could lead to dialogue. Retrieved from <http://edition.cnn.com/2005/WORLD/asiapcf/01/04/powell.indonesia/>.
- CNN (n.d). Earthquake triggers deadly tsunami. Retrieved from <http://edition.cnn.com/SPECIALS/2004/tsunami.disaster/>.
- CNNhealth.com (n. d.) Swine flu 'not stoppable,' World Health Organization says. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2009/HEALTH/06/11/swine.flu.who/>.
- Czjan, P. (2018). Pomoshh' SSSR Kitaju v oblasti promyshlennosti v 1950-e gg. [Assistance of the USSR to China in the field of industry in the 1950s.] Gramota, №5. 45-49. Retrieved from <https://www.gramota.net/materials/9/2018/5/9.html>. [in Russian].
- Djunan, A. (2009). Vospominanie o bitve pri Sol'ferino [A Memory of Solferino]. Moscow: International Committee of the Red Cross. Retrieved from https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/solferino_rus.pdf. [in Russian].
- DW (2009). VOZ ofitsial'no ob"yavila o pandemii grippa [WHO has officially announced a flu pandemic A(H1N1)].

- Retrieved from <https://www.dw.com/ru/воз-официально-объявила-о-пандемии-гриппа-ah1n1/a-4319164>. [in Russian].
- Elbe, S., & Buckland-Merrett, G. (2016). Data, disease and diplomacy: GISAID's innovative contribution to global health. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/gch2.1018>.
- Fineberg, H. V. (2014). Pandemic Preparedness and Response — Lessons from the H1N1 Influenza of 2009. *The New England Journal of Medicine*. Retrieved from <https://www.nejm.org/doi/10.1056/NEJMra1208802>.
- Gromoglasova, E. S. (2018). Gumanitarnaja diplomatija v sovremennyh mezhdunarodnyh otnoshenijah: opyt sistemnogo issledovanija. *Humanitarian Diplomacy in Modern International Politics: A Systemic View*. Moscow, IMEMO. Retrieved from https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2018/2018_11.pdf. [in Russian].
- Jefimenko, Gh. Gh. (2005). Eksport Revoljuciji [Export of revolution]. *Encyklopedija istoriji Ukrajiny* [Encyclopedia of the History of Ukraine]. Kyiv: V-vo "Naukova dumka". Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Eksport_revoljucii. [in Ukrainian].
- Kopelj, O. A. (2004). Ghlobalizacija [Globalization]. *Ukrajinsjka dyplomatychna encyklopedija* [Ukrainian diplomatic encyclopedia]. Kyiv: Znannja Ukrajiny. [in Ukrainian].
- Korepanov, D.V., & Komagaeva, Ju. A. (2012). Rossiya kak partner v sodejstvii mezhdunarodnomu razvitiju v oblasti zdavoohranenija [Russia as a Partner in Development Assistance. International Cooperation in Health Care.]. *Vestnik MGIMO-Universiteta*. Retrieved from <https://vestnik.mgimo.ru/jour/article/view/1935>. [in Russian].
- Luk'janjuk, V. (2021). Kytajskja Narodna Respublika [People's Republic of China]. *Cej denj v istoriji*. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/h/1001N/>. [in Ukrainian].
- Novosti OON (2020). Glava OON objasnil, pochemu pandemija COVID-19 vyshla iz-pod kontrolja. Retrieved from <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386602>. [in Russian].
- PassportHealth (n.d.). Travel Vaccines and Advice for South Africa. Retrieved from <https://www.passporthealthusa.com/destination-advice/south-africa/>.
- Pew Research Center U.S. Politics & Policy (2003). Anti-Americanism: Causes and Characteristics. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/politics/2003/12/10/anti-americanism-causes-and-characteristics/>.
- Pew Research Center U.S. Politics & Policy (2005). Global Opinion: The Spread of Anti-Americanism / A review of Pew Global Attitudes Project findings. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/politics/2005/01/24/global-opinion-the-spread-of-anti-americanism/>.
- Skidel'ski, R. (2011). Paradoksy gumanitarnoj vojny [The paradoxes of humanitarian war]. *Rossija v global'noj politike*. Retrieved from <https://globalaffairs.ru/articles/paradoksy-gumanitarnoj-vojny/>. [in Russian].
- The diplomat (2020). China's Mask Diplomacy. Retrieved from <https://thedi diplomat.com/2020/03/chinas-mask-diplomacy/>.
- Timshin, A. A. (2016). Gumanitarnye intervencii: osnovnye jetapy, prichiny provedenija i perspektivy razvitija [Humanitarian interventions: milestones, reasons and perspectives]. Retrieved from <https://nauchkor.ru/pubs/gumanitarnye-interventsii-osnovnye-etapy-prichiny-provedeniya-i-perspektivy-razvitiya-587d362f5f1be77c40d588d0>. [in Russian].
- Trifonov, V., Khiabani, H., & Rabadan, R. (2009). Geographic Dependence, Surveillance, and Origins of the 2009 Influenza A (H1N1) Virus. *The New England Journal of Medicine*. Retrieved from <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmp0904572>.
- United Nations News (2009). World facing global A(H1N1) flu pandemic, announces UN health agency. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2009/06/303072-world-facing-global-ah1n1-flu-pandemic-announces-un-health-agency>.
- USGS (2004). M 9.1 - 2004 Sumatra - Andaman Islands Earthquake. Retrieved from https://earthquake.usgs.gov/earthquakes/eventpage/official20041226005853450_30/executive.
- Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. Infekcionnye bolezni [Disease & conditions]. Retrieved from <https://www.who.int/health-topics>. [in Russian].
- Vsemirnaja organizacija zdavoohranenija. Voprosy zdavoohranenija. Vspyshka boleznej [Disease outbreaks]. Retrieved from <http://www.emro.who.int/health-topics/disease-outbreaks/index.html>. [in Russian].
- Zülfiye, Z. B. (2018). Humanitarian Diplomacy: A Discussion. Retrieved from https://en.insamer.com/humanitarian-diplomacy-a-discussion_1503.html.

Viktorov Kyrlo

Student, <https://orcid.org/0000-0003-2533-6443>, viktorov1k.v@gmail.com

Bazhan Yana

Student, <https://orcid.org/0000-0003-0460-9190>, bazhan.yana@gmail.com

Olena Kovtun

Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-6416-0527>, mod.koyu@clouds.iir.edu.ua

Стаття надійшла / Article arrived: 29.07.2021

Схвалено до друку / Accepted: 28.08.2021